

מצוות ההנהגה

ביחידה זו נלמד את המצוות העוסקות בכינון הנהגה בארץ ישראל

- שופטים (טז, יח - יז, יג)
- מלך (יז, יד - כ)
- כהנים ולוויים (יח, א - ח)
- נביא (יח, ט - כב)

2	מבוא למצוות ההנהגה – בין ארץ ישראל למדבר
5	מינוי שופטים, פרק טז יח-כ
7	בית הדין הגדול וזקן ממרא (פרק יז, ח-יג)
13	מלך (פרק יז, יד-כ)
19	כוהנים (פרק יח, א-ח)
22	נביא (פרק יח, ט-כב)

מבוא למצוות ההנהגה – בין ארץ ישראל למדבר

ביחידה זו נעיין בחטיבת המצוות בחומש דברים העוסקת בהנהגה. את מצוות המלך, הנביא והשופטים נבחן לאור ההבנה שאחת הנקודות המיוחדות את חומש דברים היא המעבר מן המדבר לחיים בארץ ישראל. נאפיין את המנהיגות המיוחדת לה זכה עם ישראל במדבר, ונבחן את השווה והשונה בייעודם של המנהיגים העתידיים בארץ ישראל.

ההנהגה במדבר - משה איש האלוקים

למדנו על ההשגחה הנסית של הקב"ה על עמו בארבעים שנות המדבר. משה, מנהיגם של ישראל, מתואר בחומש דברים כנציגה של אותה מנהיגות נסית: "וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ-הָאֱלֹקִים..." (לג א). אומר על כך **המדרש**:

"א"ר תנחומא: [...] ד"א בשעה שעלה לרקיע איש, ומהו 'איש' לפני המלאכים, שכולן אש.

ובשעה שירד מן הרקיע 'א-להים'. מנין? שכתוב: (שמות לד) וייראו מגשת אליו.

ד"א בשעה שעלה לרקיע - 'א-להים', כשם שאין המלאכים אוכלין ושותין אף הוא לא אוכל ולא שותה,

מנין? שנאמר (שם שמות לד) 'ויהי שם עם ה' וגו',

ד"א מהו 'איש הא-להים'. א"ר אבין מחציו ולמטה 'איש' מחציו ולמעלה ה'א-להים'. (דברים רבה פרשה יא).

המדרש מבטא את הפער שבין משה רבנו לבין כל בן אנוש ואת הייחודיות של מציאותו.

אחד המאפיינים המיוחדים את הנהגת משה הוא היותו מנהיג רוחני, מנהיג מדיני-צבאי ומנהיג משפטי גם יחד.

לדוגמה:

משה כמנהיג רוחני: מקבל את התורה, מכנס את ישראל למעמד כריתת ברית.

משה כמנהיג מדיני-צבאי: לוחם בעמלק, פונה אל עמון בבקשה לעבור בארצם.

משה כמנהיג משפטי: שופט את העם, מלמד הלכה.

בחומש דברים מסיים משה את תפקידו ומלמד את העם מהי דמותה של ההנהגה העתידית:

ההנהגה המשפטית - שופטים וסנהדרין

ההנהגה המדינית - מלוכה

ההנהגה הרוחנית - כהונה ונבואה

פיצול תפקידי ההנהגה

במדבר רוכזו רבים מתפקידי ההנהגה בידי משה המתווך בין ה' לבין העם. עם הכניסה לארץ מצטווה עם ישראל על "הפרדת רשויות".

הקטע הבא לקוח מתוך מאמרו של **הרב תמיר גרנות** "[מערכת המצוות של ספר דברים](#)":

"[...] ספרי שמות ובמדבר אינם אדישים להלכות מדינה וציבור. הם מתארים את התנהלותו של עם ישראל במדבר ומציירים מודל של שלטון. ממבט ראשון זהו שלטון שבראשו נביא-מלך - משה רבנו. משה הוא הנביא, השופט, המנהיג המדיני והמנהיג הרוחני גם יחד. אלא שלאמיתו של דבר, משה רבנו אינו שולט מכוחו ומעצמו. התורה מתארת **שלטון א-לוקי מוחלט**, שמשה רבנו הוא המוציא אותו אל הפועל. משמעותו של שלטון כזה היא שכל התנהגות שלילית של העם זוכה ל"טיפול" ישיר של הקב"ה. כזכור, בשעת חרון אף, לאחר חטא העגל, הציע ה' שהוא לא יעלה בקרב העם "פן אכלך בדרך" (שמות לג, ג). לכאורה, מהו ההבדל לעניין עונשו של העם אם ה' עולה בקרבו או לא? מסתבר, שאם ה' שוכן בקרב העם, אזי הוא גם מנהיגו. הקב"ה איננו רק ריבונו של עולם באופן כללי, אלא גם ריבונו של ישראל באופן פרטי, וממילא המשפט והענישה הם המשפט והענישה של ה'. כיוון שעם ישראל הוא עם קשה עורף, מציע ה' למשה 'לוותר' על שלטונו הישיר, וכך יתקיים העם בתוך מערכת דתית-מדינית רכה יותר, פחות ישירה.

...דוגמא בולטת לכך היא העובדה שסוגיות משפטיות קשות - כמו, לדוגמא, שאלות המקושש, המקלל, בנות צלפחד והטמאים בפסח - מופנות אל הערכאה הגבוהה ביותר, הלא היא הקב"ה בכבודו ובעצמו. כאשר ה' שולט בעמו באופן ישיר, ללא תיווך, אין משמעות לכל רשות שלטונית אחרת. ה' נלחם, ה' שופט וה' מעניש. ייחודה של נבואת משה אינו רק בקבלת התורה ובמעמדו של משה, אלא גם במבנה השלטוני שנהג בימיו. כיוון שמשה הוא נאמן ביתו של ה', וה' מדבר עמו כדבר איש אל רעהו, לכן יכול משה להנהיג את העם כשליח ה' ממש, ואין עוד צורך בשום מערכת מתווכת".

- על פי הכתוב, מהי העוצמה המאפיינת את הנהגת משה?
- מה גרם לכך שתפקידי ההנהגה במדבר התרכזו בעיקר באדם אחד?
- על פי הבנתך את דברי הכותב, מדוע משה איש האלוקים לא מנהיג את העם אל תוך הארץ?

לקראת לימוד מצוות ההנהגה בחומש דברים

מצוות ההנהגה בספר דברים מרוכזות בעיקר בחטיבה אחת: פרק יח (תחילת פרשת שופטים) - פרק יח, כב. בחטיבה זו מופיעים על פי סדר

- חוקי השופטים (טז, יח - יז, יג)
- חוקי המלך (יז, יד - כ)
- חוקי הכהנים והלויים (יח, א - ח)

- וחוקי הנביא (יח, ט - כב)

להלן נעסוק במוסדות אלו. נלמד היטב את הפסוקים, נעיין בפרשנות ונברר מתוכה מה משמעות המעבר מהנהגת משה להנהגה בארץ ישראל, מהן הסמכויות המוקנות למנהיגים, ובאילו מצבים התורה גם תוחמת את סמכותם.

בעוד שהנהגתו של משה 'איש האלוקים' התאימה להנהגת המדבר, חומש דברים מתאר את רשויות ההנהגה הנדרשות למציאות של חיי עם ישראל בארצו.

- מהם האתגרים הניצבים בפני המנהיגות העתידית?

- מהן הסכנות הצפויות לה?

מינוי שופטים, פרק טז יח-כ

למורה:

פסוקים אלו נלמדים בהרחבה "ביחידת לא תוכל להתעלם". המורה המלמד את שתי היחידות יבחר היכן ללמד פסוקים אלו. המורה ישים לב להדגש הנוסף הניתן לפסוקים ביחידת 'לא תוכל להתעלם'.

ראשית נקרא את הפסוקים ונשאל שאלות המבהירות אותם:

(יח) שָׁפְטִים וְשׁוֹטְרִים תִּתֵּן לָךְ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לְשִׁבְטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפָּט צֶדֶק: (יט) לֹא תִטָּה מִשְׁפָּט לֹא תִכִּיר פָּנִים וְלֹא תִקַּח שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד יַעֲוֶר עֵינֵי חֲכָמִים וְיִסְלַף דְּבָרֵי צְדִיקִים: (כ) צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תַּחֲיֶה וְיִרְשֶׁת אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ

- מהי המצוה/מהן המצוות שבפסוקים? מי מצווה בקיומן?
- מדוע הן מופיעות בחומש דברים, ערב הכניסה לארץ?
- מה תפקידם של השופטים, ומה תפקידם של השוטרים?
- מהי משמעות כל אחד מן הציוויים שבפסוק יט?
- האם פסוק כ חוזר על הנאמר בפסוק י?

עיון בפרשנים

רש"י [יח]:

שופטים ושוטרים - שופטים, דיינים הפוסקים את הדין.

ושוטרים, הרודין את העם אחר מצוותם. שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט:

ושפטו את העם וגו' - מנה דיינין מומחים וצדיקים לשפוט צדק:

רש"י [יט]:

לא תטה משפט - כמשמעו:

ולא תכיר פנים - אף בשעת הטענות. אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה, אחד עומד ואחד יושב. לפי שכשרואה שהדיין מכבד את חברו מסתתמין טענותיו:

ולא תקח שחד - אפילו לשפוט צדק:

כי השחד יעור - משקבל שחד ממנו אי אפשר שלא יטה את לבו אצלו להפוך בזכותו:

דברי צדיקים - דברים המצודקים, משפטי אמת:

רש"י [כ]:

צדק צדק תרדוף - הלך אחר בית דין יפה:

הכוונה שבעל הדין ילך לבית דין שיש בו דיינים מומחים השופטים בצדק. אם אין במקומו בית דין כזה יטריח עצמו וילך בעל הדין למקום אחר שיש בו בית דין כזה.

למען תחייה וירשת - כדאי הוא מנוי הדיינים הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן:

אבן עזרא [יח]:

"ושפטו את העם משפט צדק - שב אל השופטים"

ראב"ע [יט]:

לא תטה משפט - עם כל אחד מהשופטים ידבר.

ראב"ע [כ]:

צדק צדק - עם בעלי הריב ידבר

וטעם שני פעמים, [1] לדבר צדק שיריח בו או יפסיד, או [2] פעם אחר פעם, כל ימי היותך, או [3] לחיזוק. (נשים לב שראב"ע מביא שלושה טעמים).

על פי פסוקים יח-כ, והפרשנים המופיעים לעיל, נשלים את הטבלה הבאה תוך התייחסות לשאלה: **למי מפנה התורה את הציווי?**

הפסוק	רש"י	ראב"ע	הערה
שְׁפֹטִים וְשִׁטְרִים תִּתֵּן לָךְ			
וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפַּט צֶדֶק			
לֹא תִטֶּה מִשְׁפָּט			כדאי לשים לב מדוע ראב"ע מפרש מילים ברורות אלה ולקושי הדקדוקי שהוא עונה עליו.
צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף			יש לשים לב לשני הקשיים שמתייחס ראב"ע אליהם

לאחר עיון בתשובות נדגיש כי הצדק בפסוקים אלה מתהווה משיתוף פעולה בין שלושה "שותפים" (הממנים, השופטים והנידונים).

נשאל: מהי המשמעות של שילוב שלושת גורמים אלה?

בית הדין הגדול וזקן ממרא (פרק יז, ח-יג)

נשוב אל התהליך השיפוטי שנהג בתקופת המדבר:

שמות י"ח - יד וירא חתן משה את כל-אשר הוא עשה לעם ויאמר מה הדבר הזה אשר אתה עשה לעם מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב: טו ויאמר משה לחתנו כי יבא אלי העם לדרש אלהים: טז כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו: יז ויאמר חתן משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה עשה: יח נבל תבל גם אתה גם העם הזה אשר עמך כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשהו לבדך: יט עתה שמע בקלי איעצך ויהי אלהים עמך הנה אתה לעם מול האלהים והבאת אתה את הדברים אל האלהים: כ והזהרת אתה את החקים ואת התורה והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון: כא ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שנאי בצע ושמת עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות: כב ושפטו את העם בכל עת והיה כל הדבר הגדול יביאו אליך וכל הדבר הקטן ישפטו הם והקל מעליך ונשאו אתך: כג אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים ויכלת עמד וגם כל העם הזה על מקמו יבא בשלום: כד וישמע משה לקול חתנו ויעש כל אשר אמר: כה ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל ויתן אתם ראשים על העם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות: כו ושפטו את העם בכל עת את הדבר הקשה יביאון אל משה וכל הדבר הקטן ישפטו הם:

הפסוקים מתארים תהליך היררכי, בו הדברים הקשים מובאים למשה. במספר מקומות בתורה אנו לומדים על מצבים בהם נתעלמה הלכה ממשה רבנו. הדרך בה לומד משה את ההלכה היא בנבואה.

מספר דוגמאות לכך:

המקלל (ויקרא כד, י-כג):

י ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל וינצו במחנה בן הישראלית ואיש הישראלי. יא ויקב בן האשה הישראלית את השם ויקלל ויביאו אתו אל משה ושם אמו שלמית בת דברי למטה דן. יב ויניחוהו במשמר לפרש להם על פי ה' וגו' "

פסח שני (במדבר ט, ה-יד):

ה ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש בין הערבים במדבר סיני ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו בני ישראל. ו יהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא ויקרבו לפני משה ולפני אהרן ביום ההוא. ז ויאמרו האנשים ההמה אליו אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע לבלתי הקריב את-קרבן ה' במעדו בתוך בני ישראל. ח ויאמר אלהם משה עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם

בנות צלפחד (במדבר כז, א-יא):

א ותקרבנה בנות צלפחד בן חפר בן גלעד בן-מכיר בן-מנשה למשפחת מנשה בן יוסף ואלה שמות בנותיו מחלה נעה וחגלה ומלכה ותרחצה. ב ותעמדנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאים וכל העדה פתח אהל מועד לאמר. ג אבינו מת במדבר והוא לא היה בתוך העדה הנועדים על ה' בעדת קרח כי בחטאו מת ובנים לא היו לו. ד למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן תנה לנו אחזה בתוך אחי אבינו. ה ויקרב משה את-משפטן לפני ה'

חתימת נבואת משה היא גם חתימה של היכולת לפנות אל הקב"ה באופן ישיר בענייני משפט לא מבוררים. בפסוקים שבחומש דברים, פרק יז, מצווה התורה להביא את הדבר הקשה אל השופטים, שיהיו "במקום אשר יבחר ה'", והם אשר יפסקו - לא בכוח הנבואה, אלא "על-פי התורה אשר יורוך ועל-המשפט אשר-יאמרו לך":

ח כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע דברי ריבת בשעריך וקמת ועלית אל-המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו. ט ובאת אל הכהנים הלויים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט. י ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר ה' ושמרת לעשות ככל אשר יורוך. יא על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל.

במדבר היווה משה סמכות שיפוטית, ובשלב מאוחר יותר - ערכאה שיפוטית עליונה. הציווי למנות שופטים ולהישמע לשופטים משמעותו הפקדת התורה, כולל סמכויות הפסיקה ליחיד ולציבור, בידיים אנושיות (תוך מודעות לכך שלא בכל דור יקומו חכמים ברמה הגבוהה יותר, ועדיין - מצווה להישמע להם).

בבלי ראש השנה כה ב:

"ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם (דברים יז)

וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל הדיין שלא היה בימיו הא אין לך לילך אלא אצל שופט שבימיו, ואומר (קוהלת ז) אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה:

העם נידרש כאן להבנה חדשה כי התורה באמת נמסרה ממקורה הא-להי לידי החכמים, וכי הישמעות לדבריהם היא היא שתאפשר את קיומה של התורה לאורך הדורות. הפסוקים מראים זאת בכך שהם מרחיבים ומעצימים את הסמכות המוחלטת והכוללת של בית הדין הגדול.

העמקה: אפשר להזכיר לתלמידים את הדיון בתנורו של עכנאי (בבא מציעא נט ע"ב) וההכרעה: 'לא בשמים היא'.

בית הדין הגדול - עיון בפסוקים

ח כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע דברי ריבת בשעריך וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו: ט ובאת אל הכהנים הלויים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט: י ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר ה' ושמרת לעשות ככל אשר יורוך: יא על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל: יב והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת שם את ה' אלהיך או אל השפט ומת האיש ההוא ובערת הָרַע מִיִּשְׂרָאֵל: יג וכל-העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד:

נקרא את הפסוקים ונשאל שאלות, למשל: (לא לכל השאלות נציע תשובות בהמשך. מטרת שאלת השאלות היא לקרוא את הפסוקים באופן מדוקדק).

- מה היחס בין פסוקים אלו לבין הפסוקים העוסקים במצוות מינוי שופטים (טז, יח-כ)?
- "...וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלוֹקֶיךָ בו" (ח): מה חשיבותה של הריכוזיות אחרי הכניסה לארץ?
- באילו מצבים פונה אדם לבית הדין הגדול? באילו תחומים?
- מי הם המשיבים בבית הדין?
- מה מוסיפות המילים "אשר יהיה בימים ההם" (ט), המובנות מאליהן לכאורה?
- מיהו "האיש אשר יעשה בזדון", ומהי חומרת חטאו?
- התורה כותבת בהרחבה דווקא על הגדרת סמכותו של בית הדין. מה חשיבותה של סמכות זו?

פרשנות

סוגיה זו תלמד תוך התייחסות גם לפרק טז - מינוי שופטים והקמת בתי דין אזוריים. נלמד את ההבדלים בין בתי המשפט של כל שבט ושבט לבין בית הדין הגדול הנמצא בירושלים, תוך דגש על מיצוב הסמכות של בית דין זה.

נושאים שבהם דן בית הדין:

רש"י [ח]:

כי יפלא - כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה, שהדבר נבדל ומכוסה ממך:

בין דם לדם - בין דם טמא לדם טהור:

בין דין לדין - בין דין זכאי לדין חייב:

בין נגע לנגע - בין נגע טמא לנגע טהור:

דברי ריבות - שיהו חכמי העיר חולקים בדבר, זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה:

סמכות השופט:

רש"י [ט]:

ואל השופט אשר יהיה בימים ההם - ואפילו אינו כשאר שופטים שהיו לפניו אתה צריך לשמוע לו. אין לך אלא שופט שבימך:

- מה לומד רש"י מן הייתור "אשר יהיה בימים ההם"?

למורה: יש להבהיר לתלמידים כי בשונה מהמונח שופט בימנו, המתייחס למי שמכריע בדין אזרחי, השימוש בלשון שופט בפסוקים אלו מתייחס למי שפוסק על פי ההלכה.

המחויבות לקבלת פסיקת בית הדין הגדול:

רש"י [יא]:

ימין ושמאל - אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין, וכל שכן שאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל:

העמקה

דברי רש"י אלו הם יסוד חשוב בעקרון של סמכות חכמים. מומלץ למורה להעמיק את הדיון בנושא זה.

[סמכות חכמים - לקט מקורות.](#)

זקן ממרא:

רבנו בחי [יב]:

"והאיש אשר יעשה בזדון - והוא חכם מחכמי ישראל שירצה לחלוק עם ב"ד הגדול ועשה הוראה לעצמו שלא כדעת הב"ד הגדול בדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת, הוא הנקרא זקן ממרא והוא חייב מיתה.

ומת האיש ההוא - ימיתוהו בית דין".

- מתי אדם נחשב זקן ממרא?
- באלו הלכות הוא חלק על בית הדין הגדול?
- מדוע מעשהו חמור כל כך?

עונשו:

רש"י [יג]:

וכל העם ישמעו - מכאן שממתינין לו עד הרגל וממיתין אותו ברגל: מדובר בעונש שיש בו הרתעה (בדומה לבן סורר ומורה).

חשיבות המצווה

רמב"ם, הלכות ממרים פרק א הלכה א:

"בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה והם עמודי ההוראה ומהם חוק ומשפט יוצא לכל ישראל ועליהן הבטיחה תורה שנאמר "על פי התורה אשר יורוך" זו מצות עשה. וכל המאמין במשה רבנו ובתורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהן ולהשען עליהן.

רמב"ן (יא)

והצורך במצוה הזאת גדול מאד,

כי התורה נתנה לנו בכתב, וידוע הוא שלא ישתנו הדעות בכל הדברים הנולדים,

והנה ירבו המחלוקות ותעשה התורה כמה תורות.

וחתך לנו הכתוב הדין, שנשמע לבית דין הגדול העומד לפני השם במקום אשר יבחר בכל מה שיאמרו לנו בפירוש התורה, בין שקבלו פירושו עד מפי עד ומשה מפי הגבורה, או שיאמרו כן לפי משמעות המקרא או כוונתה,

כי על הדעת שלהם הוא נותן (ס"א לנו) להם התורה,

אפילו יהיה בעיניך כמחליף הימין בשמאל, וכל שכן שיש לך לחשוב שהם אומרים על ימין שהוא ימין,

כי רוח השם על משרתי מקדשו ולא יעזוב את חסידיו, לעולם נשמרו מן הטעות ומן המכשול...

ניתן להסתייע בספר החינוך המבהיר את הנזק העלול להיגרם מכך ש"תעשה התורה כמה תורות".

ספר החינוך, מצוה תצ"ו

כלומר, שאפילו יהיו הם טועים בדבר אחד מן הדברים, אין ראוי לנו לחלוק עליהם, אבל (עדיף ש)נעשה כטעותם, וטוב לסבול טעות אחד ויהיו הכל מסורים תחת דעתם הטוב תמיד, ולא שיעשה כל אחד ואחד כפי דעתו, שבזה יהיה חורבן הדת וחלוק לב העם והפסד האומה לגמרי".

הערה למורה: לימוד הרמב"ן הוא חובה עבור כל התלמידים.

העמקה

במדבר נוכחנו שהאלוקים הוא השופט העליון המכריע בשאלות הלכתיות. מהו מעמדן של ההכרעות הניתנות על ידי בית הדין הגדול? האם קביעת הדין ניתנת לכאורה "בידיים אנושיות" ואיבדה מתוקפה האלוקי?

בעניין זה נזכיר את רמב"ן על שמות פרק כא פסוק ו:

והגישו אדניו אל האלהים - לב"ד, צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו (מכילתא). ואמר ר"א כי נקראו השופטים 'אלהים' בעבור שהם מקיימי משפטי האלהים בארץ. ולדעתי יאמר הכתוב ... 'עד האלהים יבא דבר שניהם' (להלן כב, ח), לרמז כי האלהים יהיה עמהם בדבר המשפט, הוא יצדיק והוא ירשיע וזהו שאמר (שם) 'אשר ירשיעון אלהים'... וכן אמר הכתוב 'אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט' (תהלים פב, א), כלומר בקרב עדת אלהים ישפוט, כי האלהים הוא השופט ... אלא בשעה שהדיין יושב ודן באמת, כביכול מניח הקב"ה

שמי השמים ומשרה שכינתו בצדו, שנאמר (שופטים ב, יח) 'כי הקים ה' להם שופטים' והיה ה' עם השופט:

על פי דברי הרמב"ן שקראנו, מניין נובע תוקף סמכותו של בית הדין?

קראו את המקור הבא והשיבו על אותה שאלה:

"שאלו רבני צרפת ז"ל: האיך אפשר שיהיו אלו ואלו דברי אלהים חיים וזה אוסר וזה מתיר? ותרצו כי כשעלה משה למרום לקבל התורה הראו לו על כל דבר ודבר מ"ט פנים לאיסור ומ"ט פנים להיתר ושאל להקב"ה על זה ואמר שיהא זה מסור לחכמי ישראל שבכל דור ודור ויהיה הכרעה כמותם". (חידושי הריטב"א, עירובין יג ע"ב)

מלך (פרק יז, יד-כ)

תפקידי השופט והנביא הם המשך תפקידי המובהקים של משה - משה מוגדר בתורה כשופט וכנביא. בהשוואה לאלו, תפקיד המלך הוא תפקיד מנהיגותי חדש לגמרי.

תפקיד המלך הוא תפקיד של שלטון, שלטון האדם, ובמובן הזה הוא יכול להיות הניגוד הגדול ביותר לשלטון של הקב"ה על עם ישראל. כך אנו לומדים מדברי ה' אל שמואל (שמו"א ח, ז) "וַיֹּאמֶר ה' אֶל שְׁמוּאֵל [...] כִּי לֹא אֶתְּךָ מָאֶסוּ כִּי אֶתִּי מָאֶסוּ מִמֶּלֶךְ עָלֵיהֶם".

לכן פרשיית המלך סובבת כולה סביב ההגבלות שימנעו את התנשאותו של המלך, פן יציג עצמו כאלטרנטיבה לשלטון של ה' כפי שאנו מוצאים רבות אצל המלכים בתנ"ך ומחוצה לו. במובן הזה, פרשת המלך בספר דברים הוא נקודת בירור מובהקת של המעבר מהשלטון הנסי לשלטון ה"טבעי".

יד כי תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך וירשתה וישבתה בה ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבתי: טו שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא: טז רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וז' אמר לכם לא תספון לשוב בדרך הזה עוד: יז ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו וקסף וזהב לא ירבה לו מאד: יח והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלויים: יט והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו לשמר את כל-דברי התורה הזאת ואת-החקים האלה לעשתם: כ לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל:

נקרא את הפסוקים ונשאל שאלות, למשל:

- האם מינוי המלך תלוי ב"ואמרת"? האם מינוי המלך הוא מצווה או שמא הוא מתמנה רק במידה והעם מבקש זאת?
- מדוע מנוסח הציווי בלשון המשתמעת לשני פנים?
- התורה לא מתארת כלל את תפקידו של המלך ואת סמכויותיו, ולמעשה עוסקת רק בדמותו הרצויה ובגבולות הסמכות - מדוע?
- הפרשה כוללת מצוות לא תעשה ומצוות עשה המוטלות על המלך - מהן מצוות המלך, מה מגמתן?

פרשנים:

"ואמרת... שום תשים" - רשות או מצווה?

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין כ ע"ב:

רבי יהודה אומר: שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ: להעמיד להם מלך, ולהכרית זרעו של עמלק, ולבנות להם בית הבחירה.

רבי נהוראי אומר: לא נאמרה פרשה זו אלא כנגד תרעומתן [בקשת המלך מנוסחת על ידי העם כתרעומת/כתלונה], שנאמר "וְאֶמְרַתְּ אֲשִׁימָה עָלַי מֶלֶךְ [כָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתַי]".

לפי דברי ר' יהודה בתלמוד יש מצות עשה למנות מלך, ולפי ר' נהוראי זו לא מצוה לכתחילה אלא יש להם רשות למנות מלך (על פי רש"י על התלמוד). הנימוק לשיטתו של ר' נהוראי הוא היסוד השלילי לבקשת המלך - הרצון להיות "כָּל הַגּוֹיִם".

רמב"ן [יד]:

ואמרת אשימה עלי מלך -

על דעת רבותינו: כמו 'ואמור אשימה עלי מלך', והיא מצות עשה, שיחייב אותנו לומר כן אחר ירושה וישיבה, כלשון "ועשית מעקה לגגך" (להלן כ"ב, ח), וזולתם.

והזכיר "ואמרת", כי מצווה שיבואו לפני הכהנים הלויים ואל השופט ויאמרו להם: רצוננו שנשים עלינו מלך:

ולפי דעתי (דעת רמב"ן), עוד, שגם זה מרמיזותיו על העתידות, שכן היה כששאלו להם את שאול אמרו לשמואל (שמואל א ח', ה): "שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגויים". וכן כתוב שם (פסוק כ): "והיינו גם אנחנו ככל הגויים ושפטנו מלכנו" וגו'. כי מה טעם שתאמר התורה במצווה "ככל הגויים אשר סביבותי"? ואין ישראל ראויים ללמד מהם ולא לקנא בעושי עוולה! אבל זה רמז לענין שיהיה, ולכך באה הפרשה בלשון הבינוני, כאשר פירשתי כבר:

- רמב"ן הולך לשיטתו של ר' יהודה בתלמוד וחושב שמינוי מלך היא מצוות עשה.
- "ואמרת" – רמב"ן רואה בניסוח של התורה "ואמרת" חלק מהמצווה. לדבריו העם צריך לבקש למנות מלך.
- "ככל הגויים" – לפי רמב"ן "ככל הגויים" אינו חלק מהמצווה, אלא רמז שכך הם יבקשו (בימי שאול).

לתלמידי 5 יח"ל

ספורנו:

(יד) אשימה עלי מלך ככל הגויים. שתהיה המלכות לו ולזרעו לא כענין השופטים שהיה השופט מולך הוא בלבד אבל לא זרעו אחריו. ועל מינוי שופט למלך בזה האופן נצטוו בביאתם לארץ כאמרו "ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה" (במדבר כז, יז). אמנם שיהיה כמלכי הגויים מחזיק במלכות הוא וזרעו נמאס אצל האל יתברך. אבל צוה שכאשר יקשו ערפם להעמיד להם מלך בזה האופן, לא יבחרו אדם כשר שיבחר בו ה' (פסוק טו), ולא יעביר ישראל על דת, ושלא יהיה איש נכרי (שם), אף על פי שיהיה אדם כשר, ואף על פי שיהיה גיבור ואיש מלחמה. וכאשר חטאו בשאלת המלך שימלוך הוא וזרעו ככל הגויים (שמואל - א ח, ה), היה העונש עליהם בתקלות הקורות להמון בשביל המלך כאמרו "וצעקתם

ביום ההוא מפני מלכם אשר בחרתם לכם, ולא יענה ה' אתכם ביום ההוא" (שם שם פסוק יח), וכאמרו "אתן לך מלך באפי, ואקח בעברתי" (הושע יג, יא). והיה הרשות במנוי המלך כמו שהיה הרשות ביפת תואר, אשר רמז שסופו לשנאתה ולהוליד ממנה בן סורר ומורה, כמו שקרה לדוד בדבר אבשלום.

- ההבדל בין שלטון שופט לשלטון מלוכה: העברת השלטון בירושה מאב לבנו.
- אם ישראל יקשו עורפם ויתעקשו למנות מלך - תסכים התורה רק אם יהיה "אדם כשר שיבחר בו ה'".
- דין מינוי מלך דומה לדין אשת יפת תואר - שניהם רשות ולא מצווה ובשניהם יגרם בסופו של דבר נזק.

העמקה

הנצי"ב, פירוש "העמק דבר":

"ואמרת: אשימה עלי מלך" - אין הפירוש "אמירה" כמשמעו בפה, אלא כלשון (דברים יב כ): "ואמרת אוכלה בשר" וכדומה.

אכן, לפי לשון זה היה במשמע שאין זה מצווה במוחלט למנות מלך אלא רשות, כמו 'ואמרת אוכלה בשר'; והרי ידוע בדברי חז"ל דמצווה למנות מלך! ואם כן, למה כתיב 'ואמרת?' ונראה, דמשום דהנהגת המדינה משתנה, אם מתנהג על פי דעת מלוכה או על פי דעת העם ונבחריהם, ויש מדינה שאינה יכולה לסבול דעת מלוכה, ויש מדינה שבלא מלך הרי היא כספינה בלי קברניט, ודבר זה אי אפשר לעשות על פי מצוות עשה, שהרי בעניין השייך להנהגת הכלל נוגע לסכנת נפשות שדוחה מצוות עשה, משום הכי לא אפשר לצוות בהחלט למנות מלך, כל זמן שלא עלה בהסכמת העם לסבול עול מלך, על פי שרואים מדינות אשר סביבותיהם מתנהגים בסדר יותר נכון, או אז מצוות עשה לסנהדרין למנות מלך... ומשום הכי כתיב 'ואמרת', שיהא העם מבקשים כך, אז 'שום תשים'. ומכל מקום, אין סנהדרין מצווים עד שיאמרו העם שרוצים הנהגת מלך, ומשם הכי כל משך שלוש מאות שנה שהיה המשכן נבחר בשילה לא היה מלך, והיינו שלא היה בזה הסכמת העם.

פסוקים טז-יז: מהן מצוות לא תעשה החלות על המלך?

רש"י [טז]:

לא ירבה לו סוסים - אלא כדי מרכבתו, שלא ישיב את העם מצרימה, שהסוסים באים משם. כמה שנאמר בשלמה, 'ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמישים ומאה' (מלכים א, י כט):

רש"י [יז]:

ולא ירבה לו נשים - אלא שמונה עשרה, שמצינו שהיו לו לדוד שש נשים, ונאמר לו ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה (שמואל ב, יב ח):

וכסף וזהב לא ירבה לו מאד - אלא כדי ליתן לאכסניא [לאפסניא]:

- מהם גבולות האיסור?
- מדוע יש להגביל את המלך בהגבלות אלו?

רמב"ן [טז]:

לא ירבה לו סוסים - ... ויתכן שדרך הכתוב, כי הזהיר לא ירבה לו סוסים אפילו מארצו ומארץ שנער או בדרך סחורה המותרת, שלא יבטח על רכבו כי רב ועל פרשיו כי עצמו מאוד, אבל יהיה מבטחו בשם אלוהיו...

ע"פ פירוש הרמב"ן איסור ריבוי הסוס נובע מהחשש שהמלך יגביר את כוחו ויבטח בעצמו. את האיסור לשוב למצרים בתחילת הכתוב מבאר רמב"ן כאיסור לגורר במצרים ישיבת קבע.

העמקה

לטעמן של שלוש המצוות, עיינו במאמרו של הרב יוסף כרמל "[איך מנהלים מדינה יהודית](#)".

פסוקים יח-כ: מהי מצוות העשה החלה על המלך ומה תכליתה?

רש"י [יח]:

וכתב לו את משנה התורה - שתי ספרי תורה.

אחת שהיא מונחת בבית גנזיו. ואחת שנכנסת ויוצאת עמו...

מן המילה "משנה" לומד רש"י שהמלך צריך לכתוב שני ספרי תורה. אחד שמור בבית גנזיו והשני עמו הוא נכנס ויוצא.

רמב"ן [כ]:

לבלתי רום לבבו מאחיו -

נרמז בכאן בתורה איסור הגאות,

כי הכתוב ימנע את המלך מגאות ורוממות הלב, וכל שכן האחרים שאין ראויים לכך,

כי בראוי להתרומם ולהתגדל יזהירו להיות לבבו שפל ככל אחיו הקטנים ממנו.

כי הגאווה מידה מגונה ונמאסת אצל האלוהים אפילו במלך,

כי לה' לבדו הגדולה והרוממות, ולו לבדו התהילה ובו יתהלל האדם.

כעניין המבואר על יד המלך שלמה (משלי טז, ה): "תועבת השם כל גבה לב",

וכתיב (ירמיה ט, כג): "כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וגו'

איסור הגאווה - נאמר כאן על מלך, קל וחומר על כל אדם".

לתלמידי 5 יח"ל:

רש"י [כ]:

ולבלתי סור מן המצוה - אפילו מצווה קלה של נביא.

למען יאריך ימים - מכלל הן אתה שומע לאו.

וכן מצינו בשאול שאמר לו שמואל "שבעת ימים תוחל עד בואי אליך" (שמואל א' י, ח) להעלות עולות וכתוב "ויחל שבעת ימים" (שמואל א' יג, ח) ולא שמר הבטחתו לשמור כל היום, ולא הספיק להעלות העולה עד שבא שמואל ואמר לו "נסכלת לא שמרת" וגו' "ועתה ממלכתך לא תקום, (שם יג, ז - יד). הא למדת, שבשביל מצווה קלה של נביא נענש.

באמירה החיובית "למען יאריך ימיו" רומזת התורה שאם המלך לא ישמור את המצווה הרי שהוא לא יזכה להאריך ימים בתפקידו כמלך. לכך מכוון רש"י בדבריו - מכלל הן, אתה שומע לאו.

העמקה:

רמב"ם, הלכות מלכים, פרק ב הלכה ו:
 "כדרך שחלק לו הכתוב הכבוד הגדול, וחייב הכל בכבודו,
 כך ציווהו להיות לבו בקרבו שפל וחלל, שנאמר: "ולבי חלל בקרבי",
 ולא ינהג גסות לב בישראל יתר מדאי, שנאמר: "לבלתי רום לבבו מאחיו",
 ויהיה חונן ומרחם לקטנים וגדולים, ויצא ויבא בחפציהם ובטובתם, ויחוס על כבוד קטן
 שבקטנים, וכשמדבר אל כל הקהל בלשון רבים ידבר רכות, שנאמר: "שמעוני אחי ועמי"...
 לעולם יתנהג בענוה יתירה...
 ויסבול טרחם ומשאם ותלונותם וקצפם כאשר ישא האומן את היונק.
 רועה קראו הכתוב: "לרעות ביעקב עמו",
 ודרכו של רועה מפורש בקבלה: "כרועה עדרו ירעה, בזרועו יקבץ טלאים ובחיקו ישא".

עיון בתנ"ך - לתלמידי 5 יח"ל בלבד

נעין במספר מקורות העוסקים בשאלה: הנהגת ה' או הנהגת מלך? ומציעים תשובות שונות לשאלה זו (התלמידים פגשו את רוב המקורות בעבר. במסגרת יחידה זו הם מתבקשים להכיר את הפסוקים ברמת בקיאות):

- שופטים ח, כב-כג
- שמ"א ח, ד-ח
- מל"א ג, ה - יד
- תהילים עב - רשות.

"מלוכה בישראל כתפקיד רוחני" – להעמקה

רש"ר הירש מציג תפיסה אחרת של תפקיד המלוכה בישראל
 "כי - תבא אל - הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך וירשתה וישבת בה -
 מלים אלה, הפותחות את פרשת המלך, מורות מיד באורח חד-משמעותי:
**מלך ישראל לא נועד לכבוש את הארץ ולהבטיח את ירושתה, ומכאן שייעודו איננו לפתח
 עוצמה כלפי חוץ.**

כי ה' הוא הנותן לישראל את הארץ,
 ובעזרת ה' יכבוש ישראל את ארצו
 וישוב בה לבטח תחת הגנתו. עזרת ה', הגנתו וברכתו הובטחו לישראל פעמים רבות בתורה,
 וגם משה חזר על כך באזהרותיו המכינות את כיבוש הארץ.

לצורך זה אין ישראל זקוק לכוחו של מלך, אלא דיו לישראל שיהיה "ישראל", העם הנאמן
 לתורת ה'; דיו ששיג נצחון מוסרי על עצמו, וכבר מובטח לו נצחון על כל אויב הנלחם בו מן
 החוץ. וכך נתבאר הפסוק שלנו בספרי כאן: "אשר ה' אלהיך נותן לך - בזכותך". ה' נותן את
 הארץ לך, ולצורך כיבושה אין אתה זקוק למלך אלא אתה זקוק רק לעצמך, למהותך שלך.
 אכן גם ההלכה אומרת שאין ממנים מלך אלא "לאחר ירושה וישיבה" (קידושין לז ע"ב),
 ובפירוש דוחה התלמוד שם את הסברה, כאילו כיבוש מלחמתי הוא תכלית המלוכה בישראל
 (ראה שם).

אף על פי כן נאמר כאן ואמרת אשימה עלי מלך ככל - הגוים אשר סביבתי: אחרי השלמת
 כיבוש הארץ, כאשר תשב לבטח בארצך, תחוש בצורך למנות עליך מלך, וסיפוק הצורך הזה
 איננו רק מותר אלא על פי ההלכה (סנהדרין כ ע"ב) הוא מצוה. ומכאן שמצות "שום תשים
 עליך מלך" תלויה ועומדת עד שיתעורר הצורך הזה, שכן רק אם יחושו בצורך הזה יעריכו
 כהלכה את מוסד המלך ולא יראו בו קיפוח עצמאות שנכפה עליהם בעל כורחם.
 תחושת הצורך הזה יכולה להתעורר רק מסיבה אחת: הם ירצו להבטיח את הענין היחיד
 שהוא תנאי לשמירת ה' וברכתו; הם יבקשו להביא לידי כך שישראל יהיה "ישראל" - העם
 הנאמן לתורת ה'.

לפיכך אין ספק שהתוספת "ככל - הגוים אשר סביבתי" יכולה להתפרש רק כך:
 ההצלחה הלאומית העליונה של כל הגוים מתבטאת בפיתוח עוצמה גדולה כלפי חוץ, לצורך
 זה הם מאחדים את כל כוחותיהם הלאומיים, ואיחוד זה יושג רק על ידי השתעבדות לראש
 אחד, שכל הכוחות הלאומיים נמסרו לפקודתו. גם אתה תחוש בצורך דומה, אלא **שההצלחה
 הלאומית העליונה שלך מתבטאת בקיום מלא של תורת ה' כלפי פנים, ולצורך זה תבקש
 לכוון אחדות לאומית על ידי ההשתעבדות לראש אחד.** הראש הזה שתשים עליך יהיה
 הראשון לשומרי התורה בישראל, ובאצילות המוסרית של נאמנותו לתורה יעבור לפני עמו
 כמופת.

רוח הייעוד הזה תמלא את לבו, ולרוח זו יבקש לרכוש כל רוח ונפש בהכרה וברעיון במלה
 ובמעש. בכח דברו, דוגמתו וכבודו יתייצב כנגד כל המתנכרים לרוח זו, ואתה תמסור את כל
 כוחותיך לפקודתו כדי שיילחם ויגן על ייעודך הלאומי כלפי פנים...

- המצווה למנות מלך נוהגת רק אחרי ירושה וישיבה. כיצד מסביר זאת הרש"ר הירש?
- הכותב מבחין בין מלך שתנועתו היא 'כלפי חוץ' לבין מלך שתנועתו היא 'כלפי פנים'.
 הסבירו אבחנה זו. היכן נוכל לראות אותה בפסוקים יד-כ?

כוהנים (פרק יח, א-ח)

מעמד הכהונה הוא צלע נוספת בהנהגה, אולם יש להבחין בינו לבין שלוש הצלעות האחרות: מלך, שופט, נביא. שלושה תפקידים אלו מולאו על ידי משה רבנו במדבר, ועם הכניסה לארץ התורה מצווה על העברתן לידיים אנושיות, ומדריכה כיצד לעשות זאת. לעומתם, הכהונה לא נכללה בין תפקידיו של משה. בתקופת המדבר פעלו אהרן ובניו ככוהנים, והתפקיד מועבר באופן אוטומטי לבניהם. לכן עלינו לבחון אם גם הכהונה עוברת שינוי בין המדבר לארץ ישראל, ואם כן - האם השינוי דומה לשינויים הקודמים שתיארנו: מהנהגה נסית להנהגה טבעית.

א לא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל אשי ה' ונחלתו יאכלון: ב ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו ה' הוא נחלתו כאשר דבר לו: ג וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זבחי הזבח אם שור אם שה ונתן לכהן הזרע והלחיים והקבה: ד ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו: ה כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך לעמד לשרת בשם ה' הוא ובניו כל הימים: ו וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גר שם ובא בכל אות נפשו אל המקום אשר יבחר ה': ז ושרת בשם ה' אלהיו ככל אחיו הלויים העמדים שם לפני ה': ח חלק כחלק יאכלו לבד ממכריו על האבות:

הפסוקים עצמם מצביעים על כך שהכוהנים לא אמורים לעבור את התהליך המיועד לעם כולו - התקשרות לאדמה, פרנסה: "איש ה' ונחלתו יאכלון; ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו, ה' הוא נחלתו..."

לאור מה שלמדנו במבוא לספר דברים, האם אורח חייהם של הכוהנים דומה יותר לחיי עמ"י במדבר, או לחייהם בארץ ישראל? מה עשוי להיות ההסבר לכך? נקרא את הפסוקים ונשאל שאלות, למשל:

- מה פשר המושג "הכהנים הלויים"?
- כיצד מנמקת התורה כאן את העדר הנחלה?
- אלו ממתנות הכהונה מבוארות כאן ואלו מתנות מחודשות?

נעין בפרשנות:

פסוקים א-ב: כי "ה' הוא נחלתו".

רש"י [א]:

חלק - בביזה [בשלל שילקח בכיבוש הארץ]:

ונחלה - בארץ:

אשי ה' - קדשי המקדש [ממה שהובא למקדש וניתן לכהנים]:

ונחלתו - אלו קדשי הגבול תרומות ומעשרות. אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו.

נשים לב לחילופי המשמעות של המילה "נחלה".

יש לציין שהכהנים אמנם ישבו בערי הלויים שנתנו להם על ידי השבטים במתנה (כפי שהתורה ציוותה בחומש במדבר לה, א-ח). אולם במסגרת חלוקת הארץ לא הוקדשה נחלה נפרדת לשבט לוי.

פסוקים ג-ה: התורה מונה שלוש מתנות שניתנות לכהן מחוץ למקדש:

1. זרוע, לחיים וקיבה מכל בשר חולין שנשחט
 2. תרומה מכל "ראשית דגן תירושך ויצהרך".
 3. ראשית הגז (הצמר הראשון שנגזז).
- פסוקים ו-ח:** כל כהן הבא למקדש להקריב את קורבנו או שעלה לרגל באחד משלושת הרגלים - מותר לו לשרת במקדש נוסף על הכהנים הנמצאים באותה שעה במשמרת במקדש.

רש"י [ו-ז]:

ובא בכל אוות נפשו ושרת - לימד על כהן שבא ומקריב קרבנות נדבתו או חובתו אפילו במשמר שאינו שלו.

דבר אחר: עוד לימד על הכהנים הבאים לרגל, שמקריבין ועובדין בקרבנות הבאות מחמת הרגל, כגון מוספי הרגלים, ואע"פ שאין המשמר שלהם:

הכהנים כמנהיגים

כדי להבין מהו האור השופך חומש דברים על מקומם של הכהנים בהנהגה, בנוסף לידוע לנו מחומשים קודמים, נחפש את התפקידים הנוספים של הכהנים שבהם פגשנו בנושאים קודמים:

- "ובאת אל-הכהנים הלויים ואל-השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט;... והאיש אשר-יעשה בצדון לבלתי שמע אל-הכהן העמיד לשרת שם את-ה' אלקיך או אל-השפט ומת האיש ההוא..." (יז ט-יב) – הכהנים כמנהיגים התורה
- "והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את-משנה התורה הזאת על-ספר מלפני הכהנים הלויים" (יז, יח)
- עגלה ערופה: "ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר ה' אלקיך לשרתו ולברך בשם ה' ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע". (דברים כא, ה').
- ובהמשך נמצא גם: דברים פרק לג: (ח) וילוי אמר תמיה ואמר לך לאיש חסידך... (י) וירו משפטיך לעקב ותורתך לישראל ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחתך...

על פי פסוקים אלו, מהו מקומם של הכהנים בהנהגה הציבורית, מלבד הימים בהם הם משרתים במקדש? מהי החשיבות של מעמדם?

נקרא את דברי **הרש"ר הירש** לפרק יח פסוק א

בשנות המסע במדבר הם [הכהנים] יצרו את המעגל הפנימי מסביב למקדש ושם היה מקומם, ואילו בארץ היה עליהם ללכת בעקבות העם המתרחק מן המקדש עם ביטול הריכוזיות, וכך התחילו לקיים את הצד השני של פעילותם ככהנים: הם היו נציגי התורה והורו את משפטיה בקרב חיי העם. התורה מניחה שרק מקצת הכהנים נוכחים תמיד במקום המרכז כדי לשרת במקדש, ואילו שאר הכהנים פזורים בארץ וגרים בקרב העם, ורק מזמן לזמן יעלו כדי לשרת במקדש (ראה פסוקים ו - ח). ...

לתלמידי 5 יח"ל בלבד: המשך דברי הרב הירש לפרק יח פסוק א

על יסוד מעמדם בחיי העם ניתן להם עתה חלק ישיר מעל "שולחן העם"; חלק זה מגיע להם על פי "משפט הכהנים" והוא כולל זרוע, לחיים וקיבה הקרויים בהלכה "מתנות". אין הכהנים זוכים בהם בתיווכו של המקדש אלא זו מתנה ישירה "מן העם אל הכהן". הבהמה, שחלקים אלה ניתנים ממנה לכהן, היא בהמת חולין, היא "בשר תאווה" - הוא הבשר שאכילתו הותרה רק עם ביטול הריכוזיות של העם, ומכאן שמתנות אלה הן אופייניות לתקופת ביטול הריכוזיות והן מבטאות את מעמד הכהנים בקרב חיי העם המנותק מן המקדש מבחינה מקומית.

... במתנות אלה מעל שולחן העם מפרנס העם את שולחנו של הכהן, וכעין זה מצות ראשית הגז מזהירה את העם על לבושו של הכהן, יש לאפשר לכהנים ללבוש בגדי אזרחים מהוגנים, לבל תהא פעילותם ניזוקה על ידי הופעתם החיצונית בקרב העם.

מובן מאליו מכל האמור לעיל, על שום מה נכתבו ההלכות האלה רק בקובץ - חוקים זה שנכתב לצורך הכניסה לארץ, שהרי חשיבות המתנות וראשית הגז מתגלה רק מעת המאורע הזה.

נביא (פרק יח, ט-כב)

תפקיד הנביא שונה באופן מהותי מתפקידי ההנהגה האחרים. כפי שראינו השופטים והמלך ממונים על ידי העם, והכהונה עוברת מאב לבן. לעומת מוסדות הנהגה אלו, הנביא משמש בתפקידו מכוח בחירתו הישירה של הקב"ה להתגלות אליו ולהעביר לו את מסריו.

משה רבנו הוא גדול הנביאים, וכל הנביאים יונקים מכוחו. לקראת הכניסה לארץ ישראל, אליה משה לא ייכנס, יש להגדיר את תפקיד הנביא ואת סמכותו.

ט כי אתה בא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך לא תלמד לעשות כתועבת הגוים ההם: י לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף: יא וחבר חבר ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים: יב כי תועבת ה' כל עשה אלה ובגלל התועבת האלה ה' אלהיך מוריש אותם מפניך: יג תמים תהיה עם ה' אלהיך: יד כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעננים ואל קסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך: טו נביא מקרבך מאחריך כמני יקים לך ה' אלהיך אליו תשמעון: טז ככל אשר שאלת מעם ה' אלהיך בחרב ביום הקהל לאמר לא אספך לשמע את קול ה' אלהי ואת האש הגדלה הזאת לא אראה עוד ולא אמות: יז ויאמר ה' אלי היטיבו אשר דברו: יח נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם את כל אשר אצונו: יט והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו: כ אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא צויתיו לדבר ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת הנביא ההוא: כא וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה': כב אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה' בידון דברו הנביא לא תגור ממנו:

נעמוד על ההבדל שבין מצווה זו לבין קודמותיה:

בעוד שבמלך ובשופט נקרא העם להיות יוזם ולמנות מנהיגים, כאן מינויו של הנביא נעשה בידי הקב"ה: "נביא מקרבך מאחריך כמוני יקים לך ה' אלוקיך". המצוות הקשורות בנביא הן לקבל את דבריו מחד, ולפסול את דבריו מאידך - אם הוא נביא שקר.

את המצוות הקודמות למדנו לאור שאלת העברת המנהיגות ממשה אל דור הנכנסים לארץ. במצווה זו משווה הכתוב במפורש בין הנביא בארץ לבין נבואת משה. בפשט הפסוקים, הנביא היא המשך ישיר של נבואת משה: "נביא מקרבך מאחריך כמוני יקים לך ה' אלוקיך- אליו תשמעון".

אולם:

התורה כבר ציוותה על מינוי שופטים ועל ההשמעות לבית הדין הגדול - "המנהיגות הדתית", וכן על מינוי מלך - "המנהיגות החולית". מה מקומו של הנביא בתוך מערכת זו, שלכאורה היא שלימה בלעדיו?

תפקידו המרכזי של משה כנביא היה מסירת התורה. אולם הנביא העתידי אינו ממשיכו של משה בכך, משום שכפי שראינו בפרק יז (ח-יא), שאלות בתורה מופנות דווקא לבית הדין הגדול ולא אל הנביא.

התורה עצמה מכריזה: "ולא קם עוד נביא בישראל כמשה, אשר ידעו ה' פנים אל פנים" (לד, י).

- במה ממשיך הנביא את נבואת משה, ובמה הוא נבדל ממנה?
- מהו ייעודו של הנביא המתואר כאן?

יד כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל-מעננים ואל-קסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך: טו נביא מקרבך מאחריך כמני יקים לך ה' אלהיך אליו תשמעו:

הפנייה אל הנביא מונעת מרצון לגלות נסתרות. רצון זה מקבל מענה אצל השכנים הגויים בדמותם של מכשפים וקוסמים, ובעם ישראל הוא נענה באמצעות הנביא (כך למשל שמו"א ט ו: "ויאמר לו הנה-נא איש-אלהים בעיר הזאת והאיש נכבד כל אשר-ידבר בא יבוא עתה נלכה שם אולי יגיד לנו את-דרךנו אשר-הלכנו עליה"). [נעסוק בכך בהמשך הכתובים]. בהמשך הפסוקים (יז-יח) מזכיר הנביא כיצד נוצר הצורך בנביא: "ויאמר ה' אלי היטיבו אשר דברו: נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם את כל-אשר אצונו". הנביא הוא ממשיכו של משה בכך שהוא מהווה "צינור", מתווך בין עוצמתו של הקב"ה לבין יכולתם המוגבלת של בני אנוש.

חשוב מאד לראות שאף על פי שלא אמור להיות צורך מעשי בנביא - שהרי יש שופטים ומלך - התורה מכירה בחשיבותו של הקשר הישיר בין עמ"י לקב"ה, בחשיבות שמיעת קול ה' דווקא בתוך המציאות הטבעית לכאורה, והיא מאשרת ומאפשרת את קיומו של נביא: "ונתתי דברי בפיו ודיבר אליהם את כל אשר אצונו". אולם בניגוד לנבואת משה, שהיתה ברורה ובהירה ("הנה אנוכי בא אליך בעב הענן, בעבור ישמע העם בדברי עימך וגם בך יאמינו לעולם" שמות יט, ט), התורה מתייחסת לשאלת חמקמקות הנבואה והקושי בזיהוי: "איכה נדע את הדבר אשר לא דיברו ה'", והיא מרחיבה בצורך לזהות היטב את נבואת האמת. נקרא את הפסוקים ונשאל שאלות, שעל חלקן נשיב בהמשך, למשל:

- התורה פוסלת את המכשפים והקוסמים ומציעה במקומם נביא - מה ההבדל המהותי ביניהם?
- התורה מרחיבה מאד בגבולות סמכותו של הנביא (בשונה מבית הדין הגדול, שם הרחיבה דווקא בסמכות). מהו הסכנה שבנבואה? ממה עלינו לחשוש?

פסוקים ט-יג: הנימוק לאיסור הכישוף, עמדת התורה לגבי גילוי העתיד:

נעין בפרשנים:

רש"י [ט]:

לא תלמד לעשות - אבל אתה למד להבין ולהורות, כלומר להבין מעשיהם כמה הם מקולקלים, ולהורות לבניך לא תעשה כך וכך, שזה הוא חוק הגויים.

רש"י [יב]:

כל עושה אלה - עושה כל אלה לא נאמר אלא "כל עושה אלה", אפילו אחת מהן.

רש"י [יג]:

תמים תהיה עם ה' אלוהיך - התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות, אלא כל מה שיבוא עליך קבל בתמימות.

ואז תהיה עמו ולחלקו:

תלמידי 5 יח"ל ילמדו את הקטע השלם המצוטט להלן מדברי הרמב"ן,

תלמידי 3 יח"ל ילמדו עד המלים "ואתה תשמע מה יפעל אל".

רמב"ן [ט-יב]:

[...] וכאשר כלל הכתוב המעוננים והקוסמים עם התועבות הנזכרות, חזר ופירש (בפסוק יד): הגויים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו כי חכמתם לדעת הבאות,

ואתה לא כן נתן לך ה' אלוהיך -

יאמר הנה אסר לך השם המעשים האלה הנזכרים, בעבור שהם תועבות לפניו ובגללם הוריש הגויים ההם מפניך.

ואסר לך הנחשים והקסמים בעבור שעשה לך מעלה גדולה 'לתתך עליון על כל גויי הארץ',

שיקים בקרבך נביא ויתן דבריו בפיו, ואתה תשמע ממנו מה יפעל אל.

ולא תצטרך אתה בעתידות אל קוסם ומנחש,

שיקבלו אותם מן הכוכבים או מן השפלים בשרי מעלה, שאין כל דבריהם אמת ולא יודיעו בכל הצריך.

אבל הנבואה תודיע חפץ השם ולא יפול דבר מכל דבריה, והוא שיפרש (בפסוק כב): הוא הדבר אשר לא דברו ה' -

והנה אתה חלקו וסגולתו שומע עצתו מפיו, והם חלק המזלות הולכים אחריהם,

וזה טעם לא כן נתן לך ה' אלוהיך, שלא נתן לך כאשר נתן להם,

כטעם אשר חלק ה' אלוהיך אותם לכל העמים (לעיל ד יט): כאשר פירשתי (ויקרא יח כה).

רמב"ן מציין שוני מהותי שבין עם ישראל לאומות העולם, ומשוני זה נובע הבדל בדרך גילוי העתידות. עם ישראל הוא "חלקו וסגולתו" של ה', ולכן הוא זוכה לשמוע נבואה שהוא "חפץ השם ולא יפול דבר מכל דבריה". לעומתם, אומות העולם הם "חלק המזלות" (תחת השגחת המזלות), וקוסמיהם מקבלים את גילוי העתיד דרך הכוכבים "שאין כל דבריהם אמת".

למורה: לפי דברי הרמב"ן, יש לקוסמים חיבור לכוחות לא טבעיים אלא שימוש בכוחות אלו נאסר על ישראל. בשונה מדעת הרמב"ן סבור הרמב"ם שאין בקוסמות כל ממש. מחלוקת זו היא מחלוקת עקרונית ויש לה השלכות לפרשנות של אירועים שונים לאורך התורה (ראו למשל היחס למעשה החרטומים במצרים, לבעלת האוב בשמואל ועוד). למחלוקת זו השלכות עד לימינו.

פסוקים יד-יח: מקור הסמכות של הנביא

רש"י [יד]:

לא כן נתן לך ה' אלוהיך - לשמוע אל מעוננים ואל קוסמים שהרי השרה שכינה על הנביאים ואורים ותומים:

רש"י [טו]:

מקרבך מאחריך כמוני - כמו שאני מקרבך מאחריך יקים לך תחתי, וכן מנביא לנביא: לתלמידי 5 יח"ל:

רמב"ן [טז]:

ככל אשר שאלת וגו' -

... כאשר אמרו (לעיל ה, כד): 'קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלוהינו ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלוהינו אליך ושמענו ועשינו', אז קבלו להאמין בנביאיו ולשמוע ולעשות ככל אשר יצווה השם על ידם.

ולכך אמר בכאן 'נביא מקרבך מאחריך כמוני יקים לך ה' - ותאמין בו כאשר אתה מאמין בי, כי כן שאלת להיות דברי השם עמכם על ידי ושתשמעו אלי, אם כן האמינו גם כן בשאר הנביאים הבאים אחרי, כי כמוני כמוהם.

וזה טעם 'הטיבו אשר דברו' -

להאמין בנביאי, וכן אעשה להם לדורותם.

הכתוב בפרקנו חסר והרמב"ן מפנה לדברים ה להשלמת הכתוב. במעמד הר סיני בקשו ישראל את משה כמתווך בינם לבין ה'. בקשתם זו מהווה יסוד לקבלת דברי הנביאים לדורות.

רשב"ם [טז]:

נביא מקרבך מאחריך כמוני -

שיצוה לך מצות שבתורה ולא כנביא וחולם חלום שיאמר לך לעבוד עבודת גילולים.

ומה שכתוב: 'ולא קם נביא עוד בישראל כמשה' (דברים לד, י) - הרי פירושו כמו שמפרש: אשר ידעו ה' פנים אל פנים, אבל להאמין להקב"ה יהא כמותו ולדבר אמת מאתו ולא כנביא הנותן לישראל אות ומופת לעבוד עבודת גלולים.

- הרשב"ם מתייחס לסתירה שבין "כמוני" לבין "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה". כיצד הוא מיישב אותה?
- במה דומה הנביא למשה (במה הוא ממשיך אותו ובמה לא)?

פסוקים יט-כב: נביא אמת ונביא שקר

יט וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע אֶל דְּבָרֵי אֲשֶׁר יִדְבֹּר בְּשֵׁמִי אֲנִכִּי אֲדַרְשׁ מֵעַמּוֹ: כ אַךְ הַנָּבִיא אֲשֶׁר יִזְיֹד לְדַבֵּר דְּבָר בְּשֵׁמִי אֶת אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִיו לְדַבֵּר וְאֲשֶׁר יִדְבֹּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמֵת הַנָּבִיא הַהוּא: כא וְכִי תֹאמַר בְּלִבְּכָךְ אֵיכָה נִדְּעָה אֶת הַדְּבָר אֲשֶׁר לֹא דִבְּרוּ ה': כב אֲשֶׁר יִדְבֹּר הַנָּבִיא בְּשֵׁם ה' וְלֹא יִהְיֶה הַדְּבָר וְלֹא יָבֹא הוּא הַדְּבָר אֲשֶׁר לֹא דִבְּרוּ ה' בְּזִדּוֹן דִּבְּרוּ הַנָּבִיא לֹא תִגּוֹר מִמֶּנּוּ:

רש"י [כ]:

אשר לא צויתיו לדבר - אבל צויתיו לחברו:

ואשר ידבר בשם אלוהים אחרים - אפילו כיון את ההלכה, לאסור את האסור ולהתיר את המותר...

שלושה מיתתן בידי אדם:

המתנבא מה שלא שמע [כמו ארבע מאות נביאים השקר בימי אחאב - במל"א פרק כב] ומה שלא נאמר לו ונאמר לחברו (כמו חנניה בן עזור בימי ירמיהו - ראו בבלי סנהדרין פט ע"א)

והמתנבא בשם עבודה זרה.

אבל הכובש את נבואתו.

והעובר על דברי נביא.

והעובר על דברי עצמו.

מיתתן בידי שמים, שנאמר (פסוק יט) "אנכי אדרוש מעמו".

- רש"י מבחין בין סוגים שונים של נביאים ומחלק אותם לשתי קבוצות. מהו הבסיס בכתובים לחלוקה זו?

רש"י [כב]:

אשר ידבר הנביא - ויאמר דבר זה עתיד לבוא עליכם, ותראו שלא יבוא, הוא הדבר אשר לא דברו ה' והרוג אותו.

ואם תאמר זו במתנבא על העתידות, הרי שבא ואמר עשו כך וכך ומפי הקב"ה אני אומר,

כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצוות לא תשמע לו, אלא אם כן מומחה הוא לך שהוא צדיק גמור, כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי לגדור את ישראל. הכל לפי צורך השעה וסייג הפרצה, לכך נאמר אליו תשמעון:

- מהי הדרך לזיהוי נביא שקר?
- מתי יכול הנביא לחלוק על דברי תורה או לחדש הלכה?

תוספת לתלמידי 5 יח"ל בעניין זה:

ספורנו

[כא]: **איכה נדע את הדבר**. כשיצוה לשעה איזו מצוה כגון אליהו בהר הכרמל ויהושע שהקיף יריחו בשבת וצוה את הכהנים לשאת את הארון בירדן ולעמוד שם עד שיעברו כל העם:

[כב]: ולא יהיה הדבר. כי אמנם לא תתחדש מצוה אפילו לשעה להמון אם לא יהיה עמה איזה אות כמו שהיה ביהושע בבקיעת הירדן (יהושע ג, טו טז) ונפילת חומת יריחו (שם ו, כ). ובאליהו ירדת האש מן השמים (מלכים א יח, לח).

חיבור בין לימוד הסוגיה בתורה ולימוד ירמיהו

בכתות י"ב לומדים התלמידים פרקים בספר ירמיהו. אחת הסוגיות היא המאבק בנביאי שקר: ירמיהו כז-כח.

למורים

חשוב לעשות את החיבור בין חומש דברים לבין ספר ירמיהו.

השאלות שמומלץ לעסוק בהן במקביל:

1. לפי הדברים שנלמדו ביחידה זו, מדוע התקשה ירמיהו להחליט ביחס לחנניה בן עזור האם נבואתו נבואת אמת

2. מהן השאלות שצריך העם לשאול את עצמו ביחס לנביא כדי לקבוע אם הוא נביא

אמת. אילו שאל העם את השאלות האלה ביחס לחנניה בן עזור, האם יכול היה

לקבוע האם חנניה נביא אמת?

לסיכום היחידה נחזור למגמתו העיקרית של חומש דברים: הכנה של העם לקראת השינויים העומדים בפניו עם הכניסה לארץ ישראל והאתגרים הנגזרים מהם. עם הכניסה לארץ מוסד המנהיגות עובר שינוי מהותי. מהנהגתו הכוללת של משה רבינו למנהיגות המתפצלת בין מוסדות הנהגה שונים.

נשאל: באיזה אופן המצוות שלמדנו ביחידת מצוות ההנהגה מכוונות למימוש מגמה זו? על התלמיד לדעת לקשר בין כל אחת מהמצוות שנלמדו ביחידה למגמתו של ספר דברים. להבין כיצד המצווה מביאה לידי ביטוי באופן מעשי את הדרכתו של משה לעם ישראל.